

Гордієнко Т. О.,
старший викладач кафедри цивільного, трудового та господарського права
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

МЕЖІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ НЕДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

THE SCOPE OF JUDICIAL CONTROL OVER THE ACTIVITIES OF NON-STATE ORGANS OF ECONOMIC JURISDICTION

Досліджується компетенція судових органів України під час розгляду питань про визнання та приведення у виконання рішень недержавних органів господарської юрисдикції, а також про скасування арбітражних рішень. Автором надано пропозиції з удосконалення норм процесуального законодавства щодо здійснення судового провадження за рішеннями міжнародного комерційного арбітражу та третейських судів.

Ключові слова: господарська юрисдикція, суд, міжнародний комерційний арбітраж, третейський суд, підвідомчість, виконавчий документ, виконання арбітражних рішень.

Исследуется компетенция судебных органов Украины при рассмотрении вопросов о признании и приведении в исполнение решений негосударственных органов хозяйственной юрисдикции, а также об отмене арбитражных решений. Автором представлены предложения по усовершенствованию норм процессуального законодательства относительно осуществления судебного производства по решениям международного коммерческого арбитража и третейских судов.

Ключевые слова: хозяйственная юрисдикция, суд, международный коммерческий арбитраж, третейский суд, подведомственность, исполнительный документ, исполнение арбитражных решений.

Examines the competence of the judicial authorities of Ukraine when considering issues on recognition and enforcement of decisions of private bodies for economic jurisdiction, as well as cancellation of arbitral awards. The author gives proposals on improvement of norms of procedural law regarding implementation of the proceedings according to decisions of the international commercial arbitration and arbitration courts.

Key words: economic jurisdiction, court, international commercial arbitration, arbitral Tribunal, jurisdiction, enforcement document, enforcement of arbitral awards.

Поряд із державними органами з вирішення спорів в галузі підприємницької діяльності існують недержавні органи господарської юрисдикції, основою функціонування яких є довіра до арбітра та посередницький (примирний) підхід до вирішення конфлікту. Арбітраж іноді називають формою приватного правосуддя. Арбітражний розгляд виник раніше державного судочинства, виходячи з потреби вирішення спору незацікавленою, авторитетною для сторін особою. Прийняте рішення є для них обов'язковим і підлягає добровільному виконанню, проте в примусовому порядку воно може бути виконано лише за умови видачі компетентним судом держави виконавчого документа. Питання форм та меж судового контролю за діяльністю недержавних юрисдикційних органів є актуальним як із точки зору необхідності забезпечення авторитету арбітражних органів, так і в аспекті реалізації конституційної норми щодо поширення юрисдикції суду на всі правовідносини, що виникають у державі. Практика розгляду заяв про видачу виконавчих документів на виконання арбітражних рішень та про скасування таких рішень свідчить про необхідність удосконалення норм чинного законодавства, якими регламентовано відповідні судові процедури. З метою підвищення ефективності судового провадження за рішеннями арбітражних органів було розроблено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо питань судового контролю та підтримки міжнародного

комерційного арбітражу» (реєстраційний номер № 4351), яким пропонується реформування існуючого порядку розгляду цих питань.

Дослідженню правового статусу арбітражних органів та порядку виконання прийнятих ними рішень присвячені роботи В.В. Комарова, І.Г. Побірченка, Ю.Д. Притики, Г.А. Цірата та інших вчених. Авторами детально проаналізовано роль та значення недержавних органів господарської юрисдикції в сучасній правовій системі, виділено основні правові підходи до врегулювання організаційних та процесуальних аспектів їх діяльності, великої уваги приділено розгляду міжнародно-правових документів щодо взаємодії судових органів та арбітражних установ. У той же час питання розмежування компетенції судових органів України під час здійснення контролю за діяльністю недержавних юрисдикційних органів та належного визначення процедури судового провадження в справах даної категорії потребують більш детального розгляду.

Метою даної статті є формування пропозицій з удосконалення норм процесуального законодавства щодо повноважень господарських судів у вирішенні питань видачі виконавчих документів на виконання арбітражних рішень та скасування рішень недержавних органів господарської юрисдикції.

Відповідно до ч. 2 ст. 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення [1].

Згідно з ч. 2 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України підвідомчий господарським судам спір може бути передано сторонами на вирішення третейського суду, крім спорів про визнання недійсними актів, а також спорів, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, пов'язаних із задоволенням державних потреб, спорів, передбачених п. 4 ч.1 цієї статті, та інших спорів, передбачених законом [2]. Коло спорів, що не підлягають розгляду третейськими судами визначено, зокрема, в ст.6 Закону України «Про третейські суди».

Норми Закону України «Про третейські суди» не поширюються на міжнародний комерційний арбітраж (ч. 4 ст. 1 Закону) [3].

У ч. 2 ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» визначено, що до міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватися спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном, а також спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України [4]. При цьому даний Закон не зачіпає дії будь-якого іншого закону України, в силу якого певні спори не можуть передаватися до арбітражу або можуть бути передані до арбітражу тільки згідно з положеннями іншими, ніж ті, що є в цьому Законі [4].

Внаслідок підписання арбітражної угоди спір передається з компетенції державного суду до відання арбітражного органу (органу міжнародного комерційного арбітражу або третейського суду). Разом із тим укладення такої угоди не означає повного вилучення спору з юрисдикції державних судових органів у частині здійснення контролю за вирішенням справи та виконанням прийнятого рішення. Як зауважує Г.А. Цірат, у жодній країні світу іноземні арбітражні рішення не мають «безпосередньої виконавчої сили», і для набуття ними такої сили необхідно пройти спеціальну процедуру визнання та отримання дозволу на виконання в країні, в якій запитується таке виконання [5].

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» із питань, що регулюються цим Законом, ніяке судове втручання не повинно мати місця, крім як у випадках, коли воно передбачене в цьому Законі [4].

Чинне законодавство передбачає такі форми судового контролю за діяльністю недержавних органів господарської юрисдикції:

- 1) визнання та приведення у виконання рішень арбітражних органів (видача виконавчих документів на примусове виконання арбітражних рішень);
- 2) скасування арбітражних рішень.

Основними міжнародними договорами з питань співвідношення компетенції державних судових

органів та органів комерційного арбітражу є Нью-Йоркська конвенція про визнання та приведення у виконання іноземних арбітражних рішень від 10.06.1958 р., Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж від 21.04.1961 р., двосторонні та багатосторонні договори за участі України, підписані та ратифіковані в установленому порядку. На основі вказаних документів розроблено акти національного законодавства з питань виконання та оскарження арбітражних рішень – Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж», Закон України «Про третейські суди», окремими розділами доповнено Цивільний процесуальний кодекс України та Господарський процесуальний кодекс України.

Аналіз норм чинного законодавства свідчить, що компетенція судових органів щодо здійснення провадження за рішеннями арбітражних органів визначається залежно від того, якою установою (органом міжнародного комерційного арбітражу чи третейським судом) розглянуто спір.

Так, згідно з ч. 2 ст. 6 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» скасування рішення органу міжнародного комерційного арбітражу віднесено до повноважень районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів за місцезнаходженням арбітражу. Процедура розгляду цих питань визначається розділом VII «Провадження в справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів» Цивільного процесуального кодексу України. При цьому згідно з ч. 5 ст. 389-1 Цивільного процесуального кодексу України рішення міжнародного комерційного арбітражу, якщо місце арбітражу знаходиться на території України, може бути оспорено сторонами до суду відповідно до міжнародного договору України та/або Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» [6]. Підстави скасування такого рішення визначаються виключно міжнародним договором України та/або Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Правовою основою регламентації інституту скасування арбітражних рішень є ст. IX Європейської конвенції про зовнішньоторговельний арбітраж, аналогічні містяться в ст. 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

Слід зазначити, що за своїм характером підстави скасування арбітражного рішення є суто процесуальними (порушення норм щодо правосуб'єктності, перевищення компетенції арбітражного органу або недотримання арбітражної процедури), а відтак посилення на неправильне вирішення спору по суті, помилкову оцінку доказів, неповне дослідження обставин спору та інші порушення норм законодавства не можуть бути підставами скасування такого рішення. Такої ж позиції дотримується Н.І. Проців, указуючи, що нашій державі характерна обмежена процедура контролю, оскільки державний суд не має право переглядати справу по суті [7]. У цілому скасування арбітражного рішення розглядається як виняткова процедура, здійснення якої можливе виключно

за умови наявності відповідних норм у законодавстві країни, в якій або за законом якої таке рішення прийнято.

Прямі норми щодо того, який суд є компетентним видавати виконавчий документ на примусове виконання арбітражного рішення в спорі з іноземним елементом, Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» не містить. У п. 9 Узагальнення судової практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ «Про практику розгляду судами справ про оспорювання рішень Міжнародного комерційного арбітражного суду України при Торгово-промисловій палаті України та про визнання та виконання рішень міжнародних та іноземних арбітражів» від 27.01.16р. роз'яснено, що згідно з ч. 4 ст. 389-7 ЦПК України надання дозволу на примусове виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу, якщо місце арбітражу знаходиться на території України, здійснюється в порядку, передбаченому ст. 391-398 ЦПК України, тобто статтями, які визначають порядок визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні. Справи про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду (міжнародного та іноземного арбітражу) розглядають суди за місцем проживання (перебування) або місцезнаходження боржника (ч. 1 ст. 392 ЦПК України) [8].

На думку автора, здійснення в порядку цивільного судочинства судового контролю за діяльністю недержавних органів господарської юрисдикції є недоцільним і не відповідає конституційному принципу побудови судової системи України на основі спеціалізації. Підвідомчість справ щодо визнання та приведення у виконання рішень органів міжнародного комерційного арбітражу (як іноземних, так національних) слід визначити виходячи із суб'єктного складу спору та характеру спірних правовідносин, а відтак вирішення даних питань слід передати до відання господарських судів за умови відповідності приписам ст. 1, 12 Господарського процесуального кодексу України. Вирішальним при цьому має бути саме суб'єктний склад сторін спору, а не судового провадження за зверненням про скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу та про визнання та виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу (як специфічної судової процедури).

Проектом Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо питань судового контролю та підтримки міжнародного комерційного арбітражу» (реєстраційний номер №4351) пропонується передати всі повноваження з розгляду клопотань скасування рішень міжнародного комерційного арбітражу та про визнання та виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу до відання Апеляційного суду Києва [9]. Проект також передбачає доповнення Цивільного процесуального кодексу України окремим розділом «Про виконання судом функцій сприяння та контролю щодо міжнародного комерційного арбітражу», яким детально буде визначено процедуру судового провадження. Пропозиція щодо зосередження вирі-

шення таких питань в єдиному суді представляється необґрунтованою, непослідовним є їх віднесення до компетенції апеляційної інстанції. Відповідні зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо питань судового контролю та підтримки міжнародного комерційного арбітражу» (реєстраційний номер №4351) наведені у висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради України [9].

Підстави відмови у визнанні та приведенні у виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу окреслено в ст. V Нью-Йоркської конвенції про визнання та приведення у виконання іноземних арбітражних рішень, а також у ст. 36 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Вказані підстави також є формальними, процедурними і не передбачають можливості відмови у видачі виконавчого документа з мотивів неправильного вирішення спору по суті.

Розгляд питань про скасування рішень третейських судів та про видачу виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів у господарських спорах віднесено до компетенції господарських судів виходячи із суб'єктного складу та характеру спірних правовідносин. Підвідомчість справи про скасування рішень третейських судів та про видачу виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів у господарських спорах також доцільно визначати залежно від суб'єктного складу та характеру спірних правовідносин сторін спору, розглянутого третейським судом. Статус заявника не повинен мати вирішального значення, оскільки в даному випадку порушується не нове позовне провадження, а лише забезпечується судовий контроль у межах вирішеного третейським судом спору.

Загальний порядок розгляду та вирішення таких питань регламентовані ст. 51, 56 Закону України «Про третейські суди» та розділом XIV-1 «Проведення в справах про оскарження рішень третейських судів та про видачу виконавчих документів на примусове виконання рішень третейських судів» Господарського процесуального кодексу України. Підстави скасування рішень третейських судів та відмови у видачі виконавчих документів на їх примусове виконання в цілому аналогічні передбаченим для органів міжнародного комерційного арбітражу.

Процедура судового провадження за рішеннями арбітражних органів потребує деталізації з метою забезпечення захисту прав та законних інтересів сторін спору та осіб, прав та інтересів яких стосується прийняте рішення, а також недопущення зловживань недобросовісних учасників. Порядок судового провадження за даними справами має бути уніфікованим для загальних і господарських судів.

Окремих досліджень потребують питання належної організації діловодства в арбітражних органах та створення гарантій кваліфікованого та неупередженого вирішення спорів (запровадження адміністративних процедур, створення державних реєстрів, підвищення кваліфікаційних вимог до арбітрів і т.д.)

За результатами проведеного аналізу представляється можливим зробити висновок, що сторони спору за взаємною домовленістю та з дотриманням імперативних приписів законодавства можуть передати певний спір на вирішення недержавного юрисдикційного органу (органу міжнародного комерційного арбітражу або третейського суду) і прийняте таким органом рішення є для них обов'язковим і визнається остаточним. Судовий контроль держави за вирішенням спорів арбітражними органами здійснюється виключно з точки зору дотримання формальних вимог (наявності компетенції на розгляд справи, належного повідомлення сторін про призначення арбітра та проведення

засідання, дотримання арбітражної процедури, недопущення порушення прав та інтересів осіб, що не є учасниками спору) та дотримання встановленого в державі публічного порядку і не включає перевірку правильності вирішення спору по суті. З метою підвищення ефективності судового провадження за рішеннями недержавних органів господарської юрисдикції та більш повного втілення конституційного принципу спеціалізації доцільним є внесення змін до процесуального законодавства щодо підвідомчості справ і вдосконалення процедури розгляду звернень про скасування рішень арбітражних органів та видачу виконавчих документів на їх примусове виконання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 28.06.96р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.91 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
3. Про третейські суди : Закон України від 11.05.04 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>.
4. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24.02.94 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4002-12>.
5. Цірат Г.А. Міжнародний комерційний арбітраж. – К.: Істина, 2002. – 304с.
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.04 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
7. Проців Н.І. Окремі аспекти визнання, виконання та оскарження арбітражних рішень / Н.І. Проців // Журнал східноєвропейського права. – 2017. – № 37. – С. 96–103.
8. Про практику розгляду судами справ про оспорювання рішень Міжнародного комерційного арбітражного суду України при Торгово-промисловій палаті України та про визнання та виконання рішень міжнародних та іноземних арбітражів : Узагальнення судової практики Вишого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 27.01.16 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.
9. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо питань судового контролю та підтримки міжнародного комерційного арбітражу» (реєстраційний номер №4351) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58601.